

VAN BÖLGE MÜZESİN'DE BULUNAN İKİ YENİ URARTU BAKRACI

Dr. Alparslan CEYLAN*

M.Ö.1. binde Doğuda Anadolu merkez olmak üzere, kuzeyde Gökçeğölü Bayburt, batıda Malatya, güneyde Halep ve Musul, doğuda Urmiye Gölü'ne kadar uzanan geniş bir sahada Urartu devletinin egemenlik kurmuş olduğu bilinmektedir. Merkezi Van bölgesi olmak üzere yapılmakta olan kazılar ve araştırmalar Urartu devletiyle ilgili yeni bulgular ortaya koymaktadır. Bu yeni bulgular Urartu devletinin ihtişamını ortaya çıkardığı gibi, görkemli Urartu sanatı hakkında bilinenleri her geçen gün arttırmaktadır. Urartu ile ilgili yapılmakta olan ilmi araştırmaların yanısıra kaçak kazılarda yapılmaktadır. Kaçak kazılarda ele geçirilen malzemenin bir kısmı yurt dışına kaçırılırken, bir kısmı da bölge müzelerine ulaşmıştır.¹

İlk bakraç örneklerinin taş kabartmalar üzerinde Mezopotamya'da ortaya çıktığı bilinmektedir.² Bu ilk bakraç örneği Eski Sülale zamanına ait olup Ur'da bulunmuştur. Dikdörtgen bir yapıya sahip olan bakraç göz ve rozet motifleriyle süslenmiştir. Tarihsel gelişimi içerisinde törensel bir taş olarak kabul edilen bakraç, demir Çağı'ndan İran ve Kuzey Mezopotamya'da çok iyi tanındığı gibi bölge halklarının sanatlarında da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Babil ve Asur krallıkları başta olmak üzere bölge de bol miktarda resimli örneği de bulunmaktadır.³

Bakracın Urartu Krallığı'na Asur'dan geçtiği, yapılan çalışmalar sonucunda kesin olarak kabul edilmektedir.⁴ Urartu'da 10

*Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Kaçak kazıda çıkarılan eserlerin müzelere kazandırılması için özellikle Van, Erzurum, Kars, Malatya, Gaziantep, Adana müzelerinin müdür ve elemanlarının, kısıtlı olanaklarla yapmış oldukları özverili çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür etmek istiyorum.

² Bakraçlar tarihi gelişimi için bk., S.Başaran, Antik VII/199, 83 vd.; Mezopotamya da bulunan en eski taş kabartma bakraç için bk., Gadd, British Museum Quartely IX, no.2, 1934, 43-44, Lev. XII.2.

³ U. Seidl, "Ein Assyrischen Eimerchek", Archaeologische Mitterlungel Aus Iran, Band 18, 1985, 45 vdd.

R. Merhav, Everyday and Ceremonial Utersils "Urartu, A. Metalworking Center In The First Millennium B.C.E. ". Jerusalem, 1991, 214 vdd..

⁴ Asur bakraçlarıyla ilgili dipnot. Merhav, Urartu 214 vdd.; S. Baran An Ar VII-1979, 4 vd.; U. Sedb 18-1985, 45 vdd.; H.J Keller, Anatolia, XIX, 1975-1976, 57 vdd.

kadar örneğini bildiğimiz bakraç, Urartu sanatında çok sevilen ve yaygın olarak kanatlı cin veya bakraç taşıyan figürler ile hayat ağaçlarının tasviri, fildişi eserlerin yanısıra maden eserleri, duvar resimleri ve mühürler üzerinde de betimlenmiştir,⁵ Urartu'da dinsel törenlerle birlikte ortaya çıkan bakraçların özellikle Asur Kralı Sargon II'nin Urartu'nun dini merkezi olan Musasir'i yağmalaması sırasında ele geçirilen ganimetlerin arasında bulunmaması ilginçtir.⁶

Urartu küçük sanat eserlerinin güzel örneklerini oluşturan bakraçların, krallığın kuruluşundan yıkılışına kadar dinsel törenlerde kullanıldığını gösteren bol miktarda malzeme bulunmaktadır.⁷ En güzel örneklerinden birini Kral İspuini ile torunu İnuspua'ya ait gümüş bakraç oluşturmaktadır.⁸ Bu bakraç gerek biçim yönünden ve gerekse üzerindeki Asurca yazıdan anlaşıldığı gibi tamamen Asur etkisi altındadır.⁹ Bakraçın Urartu'ya Asur'dan geçtiğini göz önünde bulundurursak bu olağan bir sonuçtur. Bununla birlikte Urartu bakracı,

⁵ Bu malzemeden bazıları için bk., A. Taşyürek, "Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler" Belleten 42/1978.209 res. 17; A. Taşyürek, "Darstellungen des Urartaischen Gottes Haldi." Studien Zur Religion und Kultur Kleinasiens. 1978. 940-955 res. 4. Çizim 8; H.J. Kellner "Bronzene Weiche-und Motivgaben" Urartu. Ein Wiederendeckter Rivale Assyriens Katalog der Ausstellung. München. 1976, res. 56; P. Calmeyer, "Ikonographic und Stil Urartaischer Bildwerke " Urartu, München. 1976. res. 38. 39; H.J Kellner. "Pektorale aus Urartu" Belleten 41. 1977, Lev. 1. 3-4; B.B. Piotrovskii. Urartu. Mundi. 1969, Lev., 93-94.; T. Özgüç, Altuntepe, Ank., 1966, 17 vdd. Lev. I/1. Lev. XXIII/1,2, Lev XIV/2. res. 18-19. 26-27, 37.; T. Özgüç, Altuntepe II. Ank., 1969. 32,33; M. Salvini. "A Dedicatory Inscription of the Urartian King Ispuini" Assur I/8, 1978. 171 vdd.; S. Başaran. An. Ar. VII/19179. 79 vdd.; R. Merhav, Urartu. 214 vdd.

⁶ Sargon II'ye ait rölyeflerle Asurlu askerler bakraç taşımakta olması durumu daha ilginç bir hale getirmektedir. Bakraç taşıyan Asur askerleri için bk. R. Merhav, Urartu, 215 Fig. 46. Sargon'un sekizinci seferi ve ele geçen ganimetler için bk. ARAB II. 140-178; W.Mayer. "Sargons Feldzug gegen Urartu 714 v. Chr. Text Und Übersetzung" MDOG 115. 1985. 65 vd.; Ayrıca bu seferlerle ilgili geniş bilgi ve kaynakça için bkz. A. Ceylan, Eski Anadolu'da Devletlerarası İlişkiler Antlaşmaları (Bas. Dok. Tezi). Erz. 1994., 217 vdd. dipnot 177-181.

⁷ Örnekler için bkz. dipnot 5.

⁸ M. Salvini. "A Dedicatory Inscription of the Urartian King Ispuini " Assur I/8, 1978. 171-174, Env. no. 107. lev. 10.

⁹ M. Salvini. Assur I-8. 1978, 1 vdd.; S. Başaran, An ar VII. 1978, 87; R. Merhav, Urartu. 4 vdd.

Asur'dan geçtiği şekliyle devam ettirmemiş, özellikle 8. yüzyıldan itibaren kendine özgü bir bakraç biçimi oluşturmuştur.¹⁰

Urartu bakracını Asur bakracından ayıran özellikler şunlardır.¹¹

1. Asur bakraçlarından biraz daha dar.

2. Urartu bakraç araştırmanları yapılış özelliği bakımından Asur bakraçlarından ayrılır. Asur bakraçlarında ateşmanlar döküm tekniği ile yapılmasına karşılık Urartu bakraçlarından atasmanlar gövdenin yan kısımlarının yükseltilmesi ile elde edilmiştir. Kupların kıvrım şekilleri bakımından da Urartu bakracı ile Asur bakracı birbirinden ayrılırlar. Asur bakraçlarında kulp, atasmanlardan geçirildikten sonra ilmikler ile sarılarak mandalla tutulmuş hale getirilir. Urartu kulpu ise atasmandan geçirildikten sonra geriye kendi üzerine doğru kıvrılarak tamamlanır. Kulpun bitiş kısımları ise hayvan başı şekilleri verilerek bitirmiştir.

3. Asur bakraçları üzerine süsleme yapılırken bir sahne çizildiği halde Urartu bakraçlarından bir kaç kez tekrarlanmıştır.

Asur ve Urartu bakraçlarının ana farklarına baktıktan sonra incelemeye çalışacağımız iki yeni Urartu bakracını ele almak istiyorum. Her iki bakraç da kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılmış ve Van Bölge müzesine kazandırılmıştır¹² Her iki bakracın da hangi yöreye ait olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte Van bölgesine ait olmaları kuvvetle muhtemeldir.¹³

1. nolu bakraç Env. no.74,14.1.

Ağırlığı 285 gr.dır. Ama yaklaşık 300 gr. olması muhtemeldir. 10.6 cm. ağız genişliği, 11 cm gövde genişliği 12 cm taban genişliği, 11.4 cm. yüksekliğinde olasılıkla yüksekliği 13 cm. dir.

Yapmış olduğumuz inceleme sonucuna göre bakraç dövme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kısımları dışa doğru kıvrılmış ve sağlam

¹⁰ Bakraç. tarihi gelişimi için bkz. S. Başaran. Van Bölgesi Müzesinden iki Urartu Bakraçı An Ar VII. 1979. 8 vdd.

¹¹ Asur bakraçların Urartu bakraçlarından ayıran özelliklerin detayı için bk., R.Merhav, Urartu, 214 vdd.; U.Seidl, AM I. 18, 1985, 45 vdd.; H.J. Kellner. "Ein Dattierter Silberfund aus Urartu" Anatolia XIX. 57 vdd.

¹² Bu bakraçları yayınlamama izin veren Van bölgesi Müdürü Ersin Kavaklı'ya, ayrıca yardımlarından dolayı Arkeolog Hanifi Biber'e, Prof. Dr. Oktay Belli'ye, Uzman Öznur Kayhan ve Mengü Yazgan'a sonsuz teşekkür ederim.

¹³ 1 nolu bakraç. 1974 yılında Mehmet Cengiz'den satın alınmıştır. 2 nolu bakraç. 1978 yılında Ali Deniz'den satın alınmıştır. Her iki şahsında Van ve Patnos yöresi eserlerini müzeye getirdikleri göz önüne alınırsa bu iki bakraçta büyük ihtimalle söz konusu yörelere ait olmalıdır.

olması için daha kalınca yapılmıştır. Silindirik bir görünüme sahip olan bakraç ağız kısmından tabana doğru genişlemektedir. Taban kısmı ise hafif bombelidir. Kulp kısmı yarım ay şeklinde yapılmış olup, kenardan yükseltme ile elde edilen ataşmandan geçirilip uç kısımları bükülerek kıvrılmıştır. Kulpun uç kısmı küçük bir yılan başı şeklinde son bulmuştur. Taban kısmı tahrip olmuş olan bakraç kısmen oksitlenmiştir. Herhangi bir süsleme yapılmamıştır. (Resim 1-2, Lev. I, 1-2)¹⁴

2. nolu bakraç Env. no.5.1.78

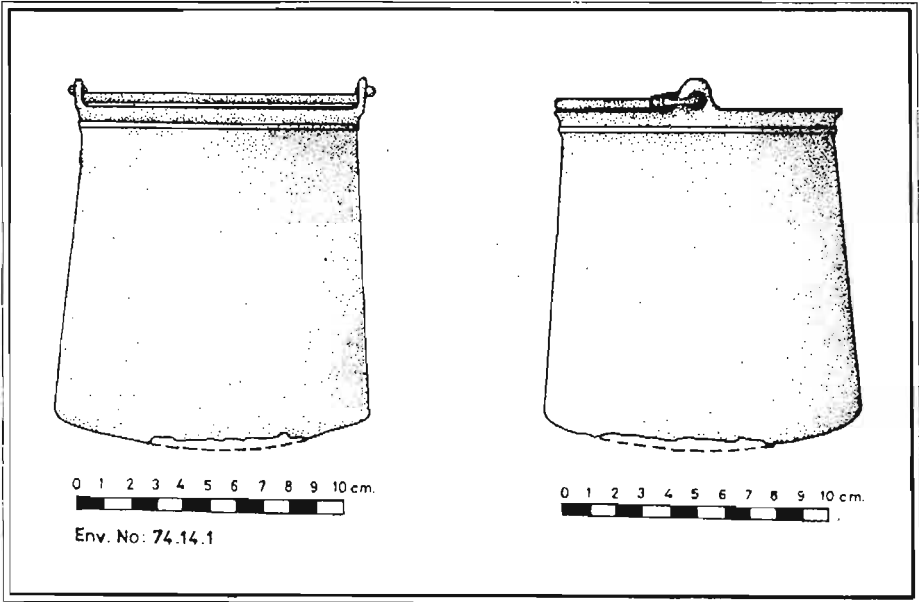
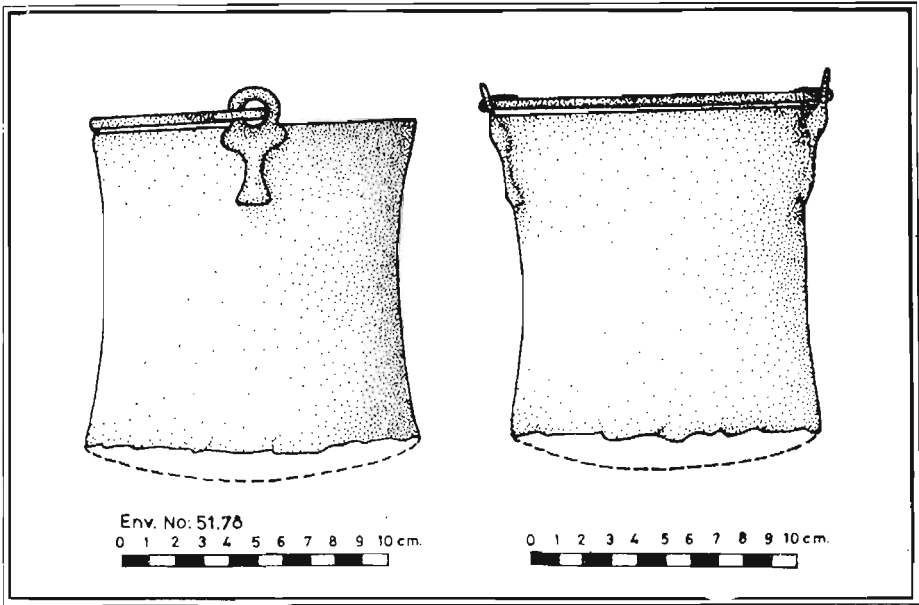
12.6 cm ağız genişliği, 10.6 cm gövde genişliği, 11.6 cm taban genişliği, 13 cm yüksekliğinde olup muhtemelen yüksekliği 14 cm'dir.

Yapmış olduğumuz inceleme sonucuna göre dövme tekniği ile yapılmıştır. Ağız kısmı kıvrılmamasına rağmen taban ve orta kısma göre daha kalın dövülmüştür. Silindirik bir yapıya sahip olan bakraç gövdeye doğru daralmakla tabana doğru genişlemektedir. Elimizdeki bakraçın tabanı düşmüştür. Taban kısmı ise hafif bombeli olmalıdır. Kulp kısmı diğer bakraçlarda gördüğümüz gibi yarım ay şeklinde yapılmıştır. Ataşmanlar gövdeye daha sonradan perçinlenmiştir. Kulp kısmı ataşmanlardan geçirildikten sonra uç kısımları kendi üstüne bükülerek kıvrılmıştır. Kulpun uç kısımlarında herhangi bir hayvan motifine rastlanmamıştır. (Resim 3-4, Lev. II, 1-2)¹⁵

Sonuç olarak incelemeye çalıştığımız iki bakraçtan birincisinin yapısal özellikleri açısından Urartu bakracı olduğuna şüphe yoktur. İkinci bakraç ise ataşmanları açısından Urartu bakraçlarına ters düşmesine rağmen gerek yapısal özellikleri ve gerekse kulp özellikleri sebebiyle Urartu bakracı olması kuvvetle muhtemeldir.

¹⁴ 1 nolu bakracımız yapısal özellik olarak H.J. Kellner'in Anatolia XIX. 1975-76'da incelendiği Lev. IV. res. 1-2'deki bakraçla benzerlik göstermektedir.

¹⁵ 2 nolu bakracımız yapısal özellik olarak S.Başar'ın incelemiş olduğu 1 nolu bakraçla (Lev. I. Res. 1-2) An Ar VII. 1979'da incelemiş olduğu 1 nolu bakraçla (Lev. I. Res. 1-2) benzerlik göstermektedir.

Resim 1

Resim. 2

Resim 3

